

ve soğuk çok olur). Şu savda dahi gelmiştir : قَزْدَا تَا زَا كَسُو مَاس . قَوْنِي دَا يَا عَا كَسُو مَاس .
kuzda kar eksümes, koyda yağ eksümes =
kuzayda kar, koyunda yağ eksik olmaz".

قَزْ kız : " قَزَانَا نَكْ kız neng = pahalı nesne",
" بُوَات قَزَا لَدُم bu at kız aldım = bu atı pahalı aldım".

قَزْ kız : Cariye. " قَزْ قَزْ قَزْ kız kırkın = cariyeler".

قَزْ kız : Kız. " مِينَا قَزْمْ mening kızım = benim kızım", " اَو قَزْ ev kızı = aile kızı", " كَا يَنْكْ yinçke kız = yatağa alınacak, yetişkin cariye". Bu ad cariye olmayan kızlara verildiği gibi satın alınan kızlara da verilebilir. Aslı "kız oğlan kız, evlenmemiş kız" demektir. Öbürleri buna benzetmek için söylenmiştir.

قَزْ قَزْ kızkuş : İnsanın üzerine düşecekmiş gibi alçaktan uçan bir kuş.

قَزْ كِيŞİ kız kişi: Pinti kişi. Arguca. Şu savda dahi gelmiştir : " قَزْ كِيŞİ سَا قِي بُو رَغْلِي بِلَا س .
kız kişi sawı yorıglı bolmas = pinti adamın ünü yayılmaz". Bu sav, adının iyi çıkması ve öğülmesi için cömertlikle emredilen kimse hakkında söylenir.

قَزْ kez : Gez. " اَو كَزْ ok kezi = ok gezi".

كز kez : Süt ve un gibi şeylerin tencere dibinde yapışıp kalan parçaları ki, kazınarak alınır. " أشخ كزوي اشیخ kezi = tencere dibi" [+].

كز küz : Güz mevsimi, sonbahar.

كز kiz : Misk kutusu; taht, kürsü, sandık, heybe gibi şeyler. " كز داکي کز یبار کزdeki kiz yıpar" [++] savında dahi gelmiştir, "sandıktaki anber kutusuna, sandıktaki miske el sürülmez, saklı kalır?". Bu sav, kadınların ağızlarının güzel kokusunu miske benzetmek için söylenir.

مز miz : Biz. م , ب den çevrilmiştir. ب harfi kelime, başta bulunduğu zaman gelir; nasıl ki " بز برد مز biz bardımız"

[+] Yazma nüshada, buraya konması gereken bir parça vardır, basma nüshada unutulmuştur. Parça şudur : كز اسم توج " من دیناج الصبین kez : Çin kumaşlarından bir çeşit kumaşın adı".

Bu parça basma nüshanın birinci cildinin 274 ncü sahifesinin 17 nci satırına girmesi gerekirdi. B. A.

[++] كز داکي کز یبار sözüne Arapça karşılık olmak üzere metinde نايغة مسك توج في صوان denilmiş, tarafımızdan da "sandıktaki anber kutusuna, sandıktaki miske el sürülmez, saklı kalır" diye tercüme edilmişse de biz bu Arapça ibareyi doğru bulmuyoruz. Türkçesinden anlaşıldığına göre ibare şöyle olmalıdır :

نايغة مسك توج في صوان . Bu takdire göre anlam şöyle olur : "Sandıktaki misk kokar". Bu anlam Türkçe metne de uygundur. Çünkü يبار "misk" anlamına olduğu gibi fiil olarak "kokar" anlamına da gelmektedir. Nitekim Dv.III,5, 14 teki يبار توج في صوان cümlesindeki يبار kelimesi fiil olarak "mis gibi kokar" anlamına geldiği açıkça görülmektedir. B. A.

derler, "biz gittik" anlamınadır.

"كَلِدِمِزْ" keldimiz" sözü de "geldik" demektir. Bu kural, bütün isimlerle fiillerde birdir; nitekim "اتَمِزْ" atımız" sözü de böyledir.

پِس pis : Pis. Dağar, tulum gibi şeylerin dibinde kalan çöküntü, tortu. Bu, katran gibi bir şeydir.

تَس tes : Obartma edatıdır. Oğuzca. Oğuzlar, yuvarlak bir nesnenin vasfında obartma diledikleri zaman "تَسْتَكْرِمَا" testegirme" derler ki "desdeğirmi" anlamınadır. Bu, kurala uymaz. Çünkü kural, renklere bir şeyin vasfını obartmak için, sıfatı söylenen kelimenin ilk harfi alınıp -bütün Türk dillerinde- ب eklemekle yapılır ; bu, Oğuzcada م getirmekle olur. Koyu gök renginde olan nesneye Türkler "كَبْ كُوكْ" köp kök", Oğuzlar "كَمْ كُوكْ" köm kök" derler, "göm gök" demektir.

Türkler, kelimenin ilk harfi olan ك harfini alarak ب ile birleştirip "كَبْ köp" demişler. Bu, obartma edatıdır; sonra da rengin adını getirerek "كَبْ كُوكْ" köp kök" derler. Oğuzlar ب yi م e çevirerek "köm kök" demişlerdir, "koyu gök"

demektir.

Sarı nesneye "سارغ sarıg", koyu sarı nesneye "سب سارغ sapsarıg" denir. "Sarıg" kelimesinin س i alınarak ب ile birleştirilmiş, böylelikle obartma yapılmış; sonra da rengi bildiren kelime getirilmiştir. Bunun gibi, boş yer, açıklık için "زبی yazı" denir. Bunun vasfında obartma istenildiği zaman "یكیز یاز" yap yazı" [+]denir. Bütün obartmalar hep böyledir. Fakat ب harfini س e çevirmek kural değildir.

تاس tas : Her nesnenin kötüsü, bayağısı. Oğuzca. "تاس تاس بول" bu at tas tegül = bu at kötü değil".

توس tus : Keçe ve elbise gibi her yumşak nesneye vurmaktan çıkan sesi anlatır. "توس تاس اوردی" tus tus urdı = tıp tıp vurdu".

کس kes : Herhangi bir nesnenin parçası "بیر کس" "بیر کس ائناک" bir kes etmek = bir parça ekmek".

کس kes : Kesek; aptest bozduktan sonra bununla temizlenilir.

کس kis : Karı. "اينک کس" anıng kisi = onun karısı". Bir takımları bunu izafetle kullanırlar "الکسی ایدی" ol kisi al-

[+] Yazı kelimesi bugün Batı Anadolu'da, Uşak, Afyon, Kütahya taraflarında ve Orta Anadolu'da, Kayseride dahi bu anlamda kullanılmaktadır. B. A.

dı = o, kadın aldı" [+].

بُش boş : "بُش يَلْقَى" boş yılki = başıboş salın-
mış hayvan sürüsü". Bu sözden alına-
rak أَلْإِشْلَارُ بُش ol işler boş" denir ki
"o kadın boştur". (O, kadını boşadı,
bıraktı, unuttu) demektir. "أَلْقَى بُش
وَلَدِي" ol kul boş kıldı = o, kölesini
azat etti".

Ergin (hür) kimse için de "بُش
boş" denir. Nitekim şu savda da gel-
miştir : "بُش نَأْتِكَا إِذِي بِلْمَأْس" boş neng-
ge idhi bolmas = boş bırakılan malın
sahibi olmaz". Bu sav, kendi malını
korumakla emrolunan kimsé için söyle-
nir.

تُش tüş : Eğlek, durak, yolculukta dinlenilecek
yer ve konulacak zaman. Bu sözden a-
lınarak "تُش أَوْدِي" tüş ödi" denir ki
"konulacak zaman" demektir.

جَش çeş : Perüze (Firuze). Şu parçada dahi gel-
miştir :

بَرَقَ قَيْشِلْ جَش سَفَرْدِي أُرُنْكَ قَش
تَزَلْدِي قَرَأَش نَنْ كَرَأَوْزَا بَرَكُور

Yarattı yaşıl çeş

Sawurdı ürting kaş

[+] "أَلْ كَيْسِي أَلْدِي" ol kişi aldı" cümlesinde izafet yoktur, yalnız
"كَيْسِي" kişi" kelimesinin aslı "كَيْس" kis" olduğuna göre "ki-
si" kelimesi izafet şeklidir, yalnız muzafünileyhi yok-
tur. Yazma nüshada bu cümledeki "kisi" kelimesinin üzeri-
ne sonradan kırmızı mürekeple üç nokta konmuş, öbür keli-
melere konmamış. B. A.

Tizildi karakuş

Tün kün üze yürkenür

"Perüze gibi yeşil göğü yarattı, üzerine beyaz yüzük kaşları sağtı, karakuş yıldızı dizildi, gece, gündüz üzerine örtülür".

(Şöyle ki, baharı anlatarak, Ulu Tanrı yeşillikte perüze gibi olan göğü yarattı ve üzerine yeşim gibi yıldızlar sağtı -yeşim, beyaz bir taştır ki ondan yüzük kaşı yapılır- Mizan yıldızı dizildi -bu yıldızın adına Türkler Karakuş derler- gece ile gündüz birbiri üzerine örtülüyor).

 çiş çiş: Kadın çocuğu iştirmek istediği zaman böyle söyler; binici dahi yürüdükten sonra atı iştirmek isterse böyle der.

 şış şış : Şiş. Tutmaç dedikleri yemeği dizmek için kullanılan nesneye de "şış şış" derler.

 kuş : Bütün kuşların adıdır; sonra bundan bir takımları ayrılır; akdoğan "أرلك" قراقش "ürüng kuş", tavşancıla "قراقش" karakuş", deve kuşuna "توقش" têwi kuş", tavusa "يونش" yun kuş", atmacaya "ایلش" il kuş?"; yıldızlardan Mişteriye "قراقش" Karakuş" denilir;

bu yıldız doğduğu zaman "قَرَأَشْرُ نُؤْدَى" Karakuş togdı" denir. Bu yıldız oralarda sabah vakti doğar; Oğuzlar, deve ayaklarının ucuna da "قَرَأَشْرُ" karakuş" derler. "Kızkuş" tûyelerinin rengi bukalemuna benzer, açılınca renkten renge giren bir kuşun adı.

قَشْرُ قَشْرُ قَشْرُ
 kış : Kış. Şu savda da gelmiştir : "قَشْرُ قَشْرُ قَشْرُ"
 kış konukı ot = kış konuğu ateş".

تَفَّ
 tef : Dek, al, hile. Nitekim şu savda gelmiştir : "أَجْرِي نَجْفًا تَفًّا أَدْعُ أُنْجَا يُولُ بِلَيْزِ"
 avcı neçe tef bilse adığı ança yol bilir [+] = avcı ne kadar hile bilse, ayı da o kadar yol bilir".

حِفِّ
 gif : Hurma ve üzüm gibi şeylerin şirasının çömlek veya tencerede kaynamasından çıkan sesi anlatır.

كَيْو
 kiw : Baht, devlet.

تَوَكُّ
 tok : "تَوَكُّ كَشِي" tok kişi = tok adam". Türklerin saçı gibi, başında saç olmayan kimseye "تَوَكُّ أَر" tok er" denir. Boynuzsuz hayvana da "تَوَكُّ يَلِكُ" tok yıldı" denir.
 تَوَكُّ تَوَكُّ تَوَكُّ
 tok tok etti = taşın

[+] Bu sav, yazma nüshada sahife 167 de aşağıdaki gibidir.

"أَجْرِي نَجْفًا أَلْ يَلْسَا أَدْعُ أُنْجَا يُولُ بِلَيْزِ" avcı neçe al bilse adığı ança yol bilir". Bay Kılışlı, basma nüshada - أَلْ kelimesini atarak yerine- تَفَّ kelimesini almış. Bu savın "tef" kelimesinin açıklamasında gelmesi dolayısıyla أَلْ in تَفَّ olması doğru ise de metni değiştirmek ve "al" ile "yol" kelimelerinin karşılaşmasını bozmak yanlıştır sanırım.B.A.

taşa vurmasından çıkan ses gibi ses verdi", "أرکتی بزلانوتوق بلدی" er kissi birle tok tok boldı = karı ile koca arasında geçimsizlik oldu".

چاک : Bir şeyin özünü, aynını bildiren kelimedir. "چوآلاتی شتغل" çak ol atnı tutgıl = ta o atın kendisini yakala", "چوآغجی ارغل" çak amağnı urgıl = ta nişangâhı vur".

چاک چوک : Odun, ceviz, kemik gibi şeylerin kırılmasından çıkan sesi bildirir ve "چوچوآتی" çak çuk etti" denir.

چاک : Bu da ses anlatır bir sözdür. "الانی" ol anı urdı çak etmedi = o, onu dövdü, çıt etmedi".

زاق زاق : Koğları tos yapmaya kışkırtmak için kullanılır bir kelime.

ساق ساق : Nöbetçinin, bekçinin kaleyi, atı koruyabilmesi için uyanık olmasını emreden sözdür. "سوسوق" sak sak = uyanık olun!" demektir. Uyanık ve zeyrek kimseye "سوزار" saklar" denir.

سوک : "سویلیکوسراز" suk yalğus er = kendisine yardım eden bir kimsesi ve arkaşa bulunmıyan, yapıalnız adam".

بک : "بک نانک" bek neng = sağlam nesne".

بک : Ağaçlık yer.

بک : Köşe, bucak. Arguca.

تَكْ tek : Tek, sadece, bir şey dilemiyerek. "تَكْ tek keldim = bir şey dilemiyerek geldim, hiç bir arzum yoktur, sadece geliverdim"; "تَكْ تَرْ tek tur = tek dur, sus". Oğuzca.

جَكْ جُكْ gek çük: Malın en değersiz, kıvrır zıvır.

چُكْ چُكْ çök çök: Deveyi ihtirmek için kullanılır.

چِکْ چِکْ çik çik: Keçiyi çağırmaq için kullanılır; sürmek için de böyle denir.

چِکْ çik : Aşık oyununda aşığın yan yattığında, çukur tarafı yukarı geldiğinde "چِکْ چِکْ تَرْدِ çik turdı" denir.

دُکْ dük : "دُکْ دُکْ دُکْ dük urdı = yumruğu ile yavaşana vurdu".

دُکْ dük : "دُکْ دُکْ دُکْ dük ming = binler arası", "دُکْ دُکْ دُکْ dük ming yarmak = şu kadar bin para".

دِکْ dik : Dik. "دِکْ دِکْ دِکْ dik turdı = dik durdu".

سِکْ sik : Erkeklik aygıtı. Mahmut der ki: Tanrının kitabına karşı saygı ve ululama olmak üzere -Türklerden bilgisiz erkekler ve kadınlar yanında- Kur'an okuyan kişi وَأَنْتَ كُلُّ وَاحِدٍ مِّنْهُمْ سَكِينٌ ve مَا يَقْرَأُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ دَجْرٍ فَلَا تُمْسِكْ بِهَا وَتُمْسِكْ فَلَا تُرْسِلْ إِلَيْهِمْ
âyetlerini okurken sesini kısma -dır; çünkü onlar bu âyetlerin anlamını bilmedikleri için, kendi dillerindeki anlama alırlar ve gülerler. Bu yüzden günaha girerler. Yine bunun

gibi **إِنْ هَذَا إِلَّا أَخْيَالٌ** âyeti okunurken da-
hi sesin kısılması gerektir; çünkü
Türk dilinde " **تَيْلَاقُ** tılak = dilâk", "ka-
dının kadınlık aygıtı" demektir. Bun-
culayın -bilgisiz- Oğuzlar yanında **أَمِّ**
أَتْرَ الْعَمُومِ مِنَ الْمَرْءِ أَمْ حَسْبُ الْمَرْءِ âyeti okunurken so-
ru edatı olan " **أَمِّ** em" kelimesi yavaş
sesle okunmalıdır. Çünkü onların di-
linde " **أَمِّ** em" kadınlık örgesidir. Ke-
limenin anlamını bilenler için nasıl
okunsa zararı yoktur.

شُكُّ şük : Susturma edatıdır. "Sus!" anlamına
Türkler " **شُكُّ تَرُّ** şük tur" derler.

مُكُّ mük : " **أَلْ مُكُّ تَرْدِي** ol mük turdı = o, rükû' e-
der gibi belini bükerek durdu" demek-
tir.

بُلُّ bül ? : " **بُلَّاتٌ** bül at = ayaklarında akılık
bulunan, sekili olan at"; alını akıt-
malı olan ata da " **أَغْرِبُلُّ** ugar bül"
denir. Üzerinden yıllar geçerek tadı
bozulan tahıla " **بُلُّ تَرِغٌ** bül tarıg" de-
nir. Yağmurdan, yaşlıktan bozulmuş
olursa yine böyle denir. Zaman geç-
erek eskiyen herhangi bir şeye de
" **بُلُّ** bül" denir. Bu kelime hem söyle-
nişçe, hem anlamca Arapçaya yakındır.
Arapçasında **بُلُّ**, Türkçesinde **بُلُّ** dür.

تَيْلُ tıl : Söz. " **أَلْ أَنْكَرُ تَيْلُ أَنْكَرُ دِي** ol ankar tıl te-

gürdi = o, ona söz dokundurdu, dille, sözle incitti".

تِل tıl : Dil. Şu savda da gelmiştir: "أزدم بشي تيل" erdem başı tıl = faziletin başı dildir". Bu, Arapçadaki الْمَرْءُ يُجِبُّوْتَحْتَ لِسَانِهِ savı gibidir. Bununla iyi sözü murad ediyor.

تِل tıl : Lûgat. "أغزيتي" Oguz tılı", "يا قوتيلي" Yabaku tılı" gibi. Bu kelime anlam yönünden Arapçaya uygun düşmüştür. Çünkü Arapçada لسان söz ve lûgat anlamlarına gelir; bunun için: لَيْلِي أَنْتَ لِسَانٌ لَا أُسْرِبُهَا مِنْ غُلُولِ عَجَبٍ فِيهَا وَلَا سَخْرٍ denilerek لسان kelimesiyle "söz" murad edilmiştir.

تِل tıl : Duşmandan alınan tutsak. "تِل تلبس" tuttım = duşmanın ne halde olduğunu anlamak için bir adam yakaladım".

جِل çil : Bere, dögmek yüzünden deri üzerinde hasıl olan iz.

شَلْ شُل şel şül: "شَلْ شُلْ الْكَلْبُ" şel şül eligliğ = u dumsuz, eli yöntemsiz kişi".

كُل kul : Kul, köle. Nitekim şu "كُلُّ بَرِيٍّ، إِيْتِ بَرِيٍّ" kul yağı, it böri" savında dahi gelmiştir, "kul duşman, köpek kurddur". (Kul, efendisinin malını eline geçirdiğinde onu bitirir, fırsat gözler, duşman gibi davranır; köpek te bulus-

- تُم tum : Bu kelime aslında soğuk demektir; lâkin "تُمْلُغُ" tumluğ kelimesi hem "soğuk nesne", hem de "soğuk" anlamlarında kullanılır.
- تُم tüm : At renklerinden düz renk. "تُم قَرَاتُ" tum kara at = düz kara at", "تُم رُغَاتُ" tum toruğ at = düz -tamamen- doru at".
- چِم çim : Bir şeyin çiğ veya yaş olmasında obartma istenildiği zaman kullanılır. "چِم يَكُ عَتُ" çim yik et = çim çiğ et", "چِم جِرْ أَل تُونُ" çim öl ton = cip ıslak elbise".
- چِم çim : Ayrık otu. Yerden yarı köklü kesilip alınır; kurutulduktan sonra ateş yakmak için tuturak yerinde kullanılır. "چِم بِيغِي" çim bıçtı = ayrık bıçtı, çim bıçtı".
- سُم süm : "سُم سُبُكُ نَانَاكُ" süm süçük neng = taptatlı, pek tatlı nesne". Oğuzca.
- كُم kum : Kum. Çiğilce. Bunu Oğuzlar bilmezler?
- كَم kem : Hastalık. "كَم كَلَنْدِي" at kemlendi = at hastalandı". Başkası da böyledir.
- كَم köm : Gök renkte obartma istenildiği zaman bu kelime kullanılarak "كَم كُوكُ" köm kök = göm gök" denir. Oğuzca.
- كِم kim : Soru edatıdır. Arapçada bunun karşılığı "كِم مَن" dir. "كِم مَن هَذَا" denir ki "bu kim" demektir. Bu kelime müfret ve cemi için kullanılır. Oğuzlar "كِم بُوِي" boy kim" derler ki "hangi kabile" demektir. Boy, cemi

- تُم tum : Bu kelime aslında soğuk demektir; lâkin "تُمْلُغُ" tumluğ kelimesi hem "soğuk nesne", hem de "soğuk" anlamlarında kullanılır.
- تُم tüm : At renklerinden düz renk. "تُم قَرَاتُ" tum kara at = düz kara at", "تُم رُغَاتُ" tum toruğ at = düz -tamamen- doru at".
- چِم çim : Bir şeyin çiğ veya yaş olmasında obartma istenildiği zaman kullanılır. "چِم يَكُ عَتُ" çim yik et = çim çiğ et", "چِم جِرْ أَل تُونُ" çim öl ton = cip ıslak elbise".
- چِم çim : Ayrık otu. Yerden yarı köklü kesilip alınır; kurutulduktan sonra ateş yakmak için tuturak yerinde kullanılır. "چِم بِيغِي" çim bıçtı = ayrık bıçtı, çim bıçtı".
- سُم süm : "سُم سُبُكُ نَانَاكُ" süm süçük neng = taptatlı, pek tatlı nesne". Oğuzca.
- كُم kum : Kum. Çiğilce. Bunu Oğuzlar bilmezler?
- كُم kem : Hastalık. "كُم كَلْدِي" at kemlendi = at hastalandı". Başkası da böyledir.
- كُم köm : Gök renkte obartma istenildiği zaman bu kelime kullanılarak "كُم كُوكُ" köm kök = göm gök" denir. Oğuzca.
- كِم kim : Soru edatıdır. Arapçada bunun karşılığı "كِم مَن" dir. "كِم مَن هَذَا" denir ki "bu kim" demektir. Bu kelime müfret ve cemi için kullanılır. Oğuzlar "كِم بُوِي" boy kim" derler ki "hangi kabile" demektir. Boy, cemi

anlamına gelen bir isimdir.

بن ben : Ben. Oğuzlar "بن باردم" ben bardım" derler ki "ben vardım, ben gittim" demektir; Öbür Türkler "من برددم" men bardım" derler.

تُن tün : Gece. "تؤلا كددم" tünle keldim = geceleyin geldim".

تِن tın : Ruh, nefes. "انك تين كسليدي" anıñ tını kesildi = onun soluğu kesildi, ruhu çıktı".

تِن tin : "تین تیزگین" tin tizgin = yular ve dizgin".

چِن çin : Doğru, sahih. "چین سوزلار" çin sözler = o, doğru söyler", "چین آيد نك" çin ayding = doğru söyledin".

سِن sen : Sen. Türkler, bu kelime ile çocuk, uşak gibi kendilerinden yaşça ve urunca küçük olanlara ayarlar. Urunu olan, sayılan kimselere karşı ز ile سين denir. Oğuzlar işi tersine çevirerek büyük için "sen", küçük için "siz" derler. Cem'inde dahi böyle denir. Kural da budur; çünkü "siz" cemi olan bir isimdir.

قِن kın : Bıçak ve kılıç gibi şeylerin kını. "قین کین" kın kını" denir.

کِن ken : Doğu ülkelerinde her şehre verilen bir addır. Bu kelime "کند" kend" ke-

limesinin kısaltılmışıdır.

کُن kün : Gün, güneş. "کُن تَغْدِي" kün togdı = güneş doğdu". Şu "کُنَّا بِنَا كَوْزَقَار" künge baksa köz kamar" savında dahi gelmiştir. "Güneşe bakanın gözü kamaşır" demektir.

کُن kün : Gün. "بُو كُن بَرِغَل" bu kün bargıl = bu gün git". Güne bu yolda ad verilmesinin sebebi, aydınlığın güneşten gelmiş olmasındandır.

کُن یَار kün yıpar: Misk göbeği.

مَنْ men : Ben. Türklerce.

مُن mün : Çorba. Kaşgarlı Mahmud der ki: Ben Yağma ülkesinde işittim, "çorba getir" diyecek yerde "مَنْ كَلْدَر" men keldür" [+]
derler ve şehriye çorbası getirirler. Bu sözden onu anlarlar. Bu isimlerde Türk yazısında yumşak harf (حرف لين) getirmek te olabilir; lâkin kelimenin dilde söylenişi yazdığım gibidir.

Sâlimden iki harfliler ayrımı

bitti.

X

X

X

[+] Başma nüshada "مَنْ كَلْدَر" men keldür" cümlesindeki مَنْ kelimesi yanlışdır; doğrusu "مُن كَلْدَر" mün keldür" olacaktır. "Mün" çorba anlamına olduğundan "mün keldür", "çorba getir" demektir. Yazma nüshada dahi "مَنْ كَلْدَر" mün keldür" şeklindedir. B. A.

UÇ HARFLİLER AYRIMI

HER TÜRLÜ HAREKEDE ORTASI SÂKİN OLAN

فَعْلٍ، فُعْلٍ، فُعْلٍ AYRIMI

بَرْت bart: Şarap ve şaraba benzer akıcı nesnelere
rın ölgüsü.

بَرْت bart: Su içilen bardak [+]. Oğuzca. "بَرْت بَرْت"
بَرْت bart burt tuttu = ansızın onu
her yandan yakaladı".

بُرْت burt: Kâbus, karabasan. Bunun için "كَبْرْت"
..... burt" denir.

بِرت bért: Efendisinin köleden her sene aldığı
vergi. Bu kelimeyi ی ile بېرت yazmak
daha iyidir.

تِرت tirt: "أَنْتِ تُوْرْتِ تُوْرْتِ تُوْرْتِ" anıñ tonın tirt tirt
yırttı = onun elbisesini cart cart yırt-
tı".

تُرت tört: Dört. "تُرتِ رُماق" tört yarmak = dört pa-
ra". Her dört olan şey de böyledir. Bu-
nu و ile تُوْرْت şeklinde yazmak daha
iyidir.

چَرت چُرت çart çurt: Her şeyin ufağı, döküntüsü".

جَرت جُرت çart: Parça "أَنْدَابِيزْ جَرتِ أَلْعَوْمِزْ بَار" bizing
anda bir çart algumuz bar = bizim onda
bir parça alacağımız var".

چَرت چُرت çirt: "جَرتِ سُوْدْتِ" çirt südhti = birisi dişle-

[+] Başma nüshada bu بَرْت kelimesiyle bundan sonra gelen
iki kelime, yani بَرْت ve daha sonra karabasan an-
lamına gelen بَرْت kelimeleri yazma nüshada ی ile بَرت
yart" ve "بَرْت بَرْت yart yurt" ve "بَرْت yurt" şeklinde-
dir. B. A.

rinin arasından "çirt" diye tükrük çıkardı".

سَرْت sart : Tacir, tecimen. " سَرْتُ زُقْ أَرِغْ بِلْسَا لَيْدَا بَيْرُ sart azukı arıg bolsa yolda-yér" savında gelmiştir. (Bunun anlamı bir iki defa geçmiştir).

سَرْتُ سَرْت sart surt : " أَنْكْ أَدَاقِي سَرْتُ سَرْتُ فَارْتْ anıng adhakı sart surt kıldı = onun ayağı fart furt etti"; bu, ayağın pabuç içinde çıkarıldığı ses gibidir.

سِرْت sırt : Kıl, kalın kıl. Oğuzlar bayır ve yokuş gibi yerlere ve küçük derelere dahi "sirt" derler [+].

قَرْت kart : Yara. Bundan alınarak huysuz kişiye " قَرْتْ أَرُ kart er" denir.

قُرْت kurt : Soğulcan soyundan olan hayvanlar. Öbür Türklerce. Oğuzlar "böri"ye "kurt" derler.

قَرْتْ قَرْتْ kart kurt : " أَلِكْ قَرْتْ قَرْتْ أَيْتْ elig kart kurt etti = parmaklar çitladı".

قِرْت kırt : " قِرْتْ أْتْ kırt ot = kısa ot". Kısa saça " قِرْتْ سَسِجْ kırt saç", kötü huylu ve pinti adama " قِرْتْ كِشِي kırt kişi" denir.

[+] Bu kelimenin yazma nüshada Arapça karşılığı **الهلْب** diye gösterilmiş; biz de ona göre çevirmiş isek de bu, **الصلْب** olsa gerektir; çünkü **الصلْب** "arkada bulunan omurga kemiği" anlamıdır. Birinci mânânın "bayır, yokuş ve küçük dere" gibi anlamlarla hiç bir ilgisi yoktur. "Sirt" kelimesi bugün bile "arka, bayır, yokuş" anlamlarına kullanılmaktadır. Şu halde **الهلْب** yanlıştır. B. A.

كُوتْ كُوتْ kürt kürt: "آت اربانی کُوتْ کُوتْ بیدی" at arpanı kürt kürt yedi = at arpayı kütür kütür yedi". Hıyar ve hıyara benzer şeyleri ses çıkartarak yiyen kimse için de böyle denir.

كُوتْ kürt: Kayın ağacı. Bundan yay, kamçı, değnek gibi şeyler yapılır.

قُرْجْ قُرْجْ karğ karğ: "آر ژر ژر قُرْجْ قُرْجْ بیدی" er turmuznu karğ karğ yedi = adam şenhiyarını hatır hutur yedi".

قُرْجْ قُرْجْ karğ: "قُرْجْ قُرْجْ تَسْر" karğ temür = çelik". Dayantılı ve yigit adamlara "قُرْجْ آرْدَن" karğ eren" denir. İçi dolu ve som şeylere de böyle denir.

مُرْجْ murğ: Karabiber.

کَنْدْ kend: Şehir. Bu sözden alınarak Kaşgar için "آردو کَنْدْ" Ordu Kend" derler, "Hanın oturduğu şehir" demektir; çünkü Afrasyab -havasının iyiliğinden dolayı burada otururdu. Burası "Aşağı Çin" dir. Şu savda dahi gelmiştir:

کَلنگیزلوی اکتیمز کَنْدْ لَر ادا جغتیمز
فُرخان افر اکتیمز بَرخان ادا جغتیمز

Kelngizleyü aktımız

Kendler üze çaktımız

Furxan ewin yıktımız

Burxan üze sıçtımız

"Seller gibi aktık, şehirler üzerine

çıktık, put evini yıktık, putlar üzerine yestehledik".

(Uygurlara yapılan akını anlatarak diyor ki: Onların üzerine sel gibi aktık, şehirleri arasına girdik, put evlerini yıktık, putlarının üzerine pisledik). Müslümanların türeleri budur; bir gâvur ülkesine girdikleri zaman horlamak için putları üzerine yestehlerler.

کند kend : Oğuzlarla Oğuzlara uyanlara göre "köy"; Türklerin büyük bir kısmına göre "şehir" demektir. Bundan alınarak "Fergana" kasabasına "Özkend" adı verilmiştir, "kendimizin şehri" demektir. Yine böylece "سَمَزْ كَنْد" Semiz kend" denir; büyük olduğundan böyle denilmiştir. Farsçada سَمَزْ كَنْد derler.

پارس pars : Yırtıcı bir hayvan.

پارس pars : Türklerin oniki yılından biri. Bu, şöyle olmuştur: Türkler oniki çeşit hayvanın adını alarak oniki yıla ad olarak vermişler; çocukların yaşlarını, savaş tarihlerini ve daha başka geyleleri hep bu yılların dönmesi ile hesap ederler. Bunun kökü şöyle olmuştur:

Türk Hakanlarından birisi

kendisinden bir kaç yıl önce geçmiş olan bir savaşı öğrenmek istemiş, o savaşın yapıldığı yılda yanılmışlar; onun üzerine bu iş için Hakan ulusiy-le genes (müşavere) yapar ve kurul-tayda "biz bu tarihte nasıl yanıldık-sa bizden sonra gelecek olanlar da ya-nılacaklardır; öyle ise, biz şimdi gö-ğün oniki burcu ve oniki ay sayısınca her yıla birer ad koyalım; sağışları-mızı bu yılların geçmesiyle anıyalım; bu, aramızda umutulmaz bir andaç ola-rak kalsın" dedi. Ulus, Hakanın bu ö-nergelerini onayladı [+].

Bunun üzerine Hakan ava çıkar; yaban hayvanlarını "İlisu"ya doğru sürsünler diye emreder. Bu, büyük bir ırmaktır. Halk bu hayvanları sıkıştırarak suya doğru sürer. Bu hayvanlar-dan avlarlar; bir takım hayvanlar su-ya atılırlar; onikisi suyu geçer; her geçen hayvanın adı bir yıla ad olarak takılır. Bu hayvanlardan birincisi "سبجان" sıgğan = sıçan" imiş. İlk ön-ce geçen bu hayvan olduğu için sene-nin başı bu adla anılmış ve "سبجان" sıgğan yılı" denilmiş; bundan sonra

[+] Bu olaç Türklerde genes (müşavere) ve kurultay usulünün es-kilğini gösteren çok değerli bir tanıktır. B. A.

sırasıyla geçen hayvanların adları

yıllara verilmiş :

أوديب	ud yılı	: Öküz yılı
برس	pars yılı	: Pars yılı
تخشغان	tawıgğan yılı	: Tavşan yılı
ناك	nek yılı	: Timsah yılı
يلان	yılan yılı	: Yılan yılı
يوند	yund yılı	: At yılı
قوي	koy yılı	: Koyun yılı
بيجن	biçin yılı	: Maymun yılı
تساغور	takagu yılı	: Tavuk yılı
ات	it yılı	: Köpek yılı
تونگوز	tonguz yılı	: Domuz yılı

Sayı "تونگوز" yılına varınca dönülerek yine "sıgğan yılı"ndan başlar.

Kaşgarlı Mahmud der ki: Biz, şu kitabı yazdığımızda dört yüz altmış altı (466) senesinin Muharrem ayı idi, yılan yılı girmişti. Bu yıl geçip te 467 yılı olunca "yund yılı" girecekti [+]. Hesap, sana gösterdiğim üzere olacaktır.

[+] Yazma nüshada, burada, bir karışıklık vardır. Bunu Bay Kilişli düzeltmişse de biz yazma nüshanın bu parçasını puraya, olduğu gibi, almayı faydalı bulduk:
والتسنة التي كنا هذا الكتاب كان في محر سنة ست وستين وأربع مائة كانت دخلت سنة الحية وهي يلان في فاذا مضت هذه السنة ودخلت سنة سبعين يدخل سنة الفوس

Bu ibarenin sonunda kırmızı mürekeple şöyle bir düzeltme yapılmıştır :
الصواب سنة سبعة وستين B. A.

Türkler, bu yılların her birinde bir hikmet var sanarak onunla fal tutarlar, uğur sayarlar; söz gelimi: Ud yılı girdiğinde savaş çoğalmış; çünkü öküzler birbirleriyle vuruşurlar, tos yaparlar. Takagu yılında yiyecek çok olur, ancak insanlar arasında karışıklık çıkarmış; çünkü tavuğun yemi danedir; daneyi bulabilmek için çöpleri, kırıntıları birbirine karıştırır. Timsah yılı girdiğinde yağmur çok yağar, bolluk olurmuş; çünkü timsah suda yaşar. Domuz yılı girince kar ve soğuk çok olur, kargaşalık çıkarmış. Böylece Türkler, her yıl bir şey olacağına inanırlar. Türklerde haftanın yedi gününün adı yoktur; çünkü hafta denilen şey İslam'dan sonra bilinmiştir.

Ayların adlarına gelince: Şehirlerde Arapça ad kullanılır. Göçebe olan ve müslüman bulunmayan Türkler, yılı dört ayrıma bölerek ad verirler. Her üç ayın bir adı vardır. Yılın geçmesi bununla bilinir: Yenigün (Nevruz) den sonra ilkbahara "أَغْلَوُ أَيُّ" oğlak ay", sonra "الْعُأُغْلَوُ أَيُّ" uluğ oğlak ay" derler; çünkü bu ikinci parçada oğlak büyür. Bundan sonra "الْعُأُغْلَوُ أَيُّ"

uluğ ay" denir; çünkü bu parça yaz ortasıdır; yer yüzünde nimet bolarır, hayvanlar büyür, süt çoğalır; başkası da böyledir. Az kullanıldığı için öbür adı söylemiyorum, sen anla!

بَرَس bars : Pire, bit gibi hayvanların ısırmasından, yahut çıban başlangıcından ileri gelen vücuttaki şişlik, kabartı. "أَبْشَأَيْ" anıñ eti bars boldı" denir ki "onun eti kabardı" demektir.

تَرَس ters : Güç olan her nesne, her güç işe "تَرَس" ters iş" denir.

قَارَس قَارَس çars çars: "أَلْأَبَى جَرَس جَرَس أَدَى" ol anı çars çars urdı = o, onu çat çat dövdü. "تَرَس تَرَس" denir ki [+]"her yanından, her yanına vurdu" demektir.

قَارَس kars : Deve tüyünden veya koyun tüyünden yapılan elbise.

قَارَس قَارَس kars kars: "قَارَس قَارَس أَيْأَيْ" kars kars aya yaptı = o, el ayasını birbirine vurarak ses çıkardı". Bu, el çırpırmaktan çıkan sesi anlatır.

كَلْف kulf : "تَامَ كَلْفُ يَكْلِدَى" tam kulf yıkıldı = dam gürültü ile çabukcana yıkıldı".

بَرْق bark : "أَفْ بَرْق" ew bark". "Bark" kelimesi yalnız olarak kullanılmaz, "ew" kelime-

[+] تَرَس تَرَس kelimesinin yazma nüshada harekesi yoktur. Bay Kilisli, bunu تَرَس تَرَس şeklinde harekelemiş. Brockelmann dahî böyle yapmış, fakat hiç bir tanık göstermemiştir. B. A.

siyle birleştirilerek kullanılır.

تُرْكُ turk : Her cismin uzunluğuna "turk" denir.

"بِرْ سُنْكَو تَرْقُ" bir süngü turkı = bir süngü uzunluğunca", "بِرْ اِي تَرْقُ" yer eni turkı = yerin eni, boyu".

جُلُقْ çulk : "جُلُقْ اَسْكَكْ" çulk esgürük? = cılk sarhoş, taşkın sarhoş".

جُلُقْ جَالِقْ çalk çulk : "جُلُقْ جُلُقْ بَدَر قَلْدِي" çalk çulk bedar kıldı = o, onu çarptı, itti". Bu, itmenin çıkardığı sestir [+].

قَرْقْ kırk : Kırk. Nitekim şu savda gelmiştir: "قَرْقْ يَلْتَا تَكِينْ بَايْ جَعَايْ تَرْلَنُورْ" [++] kırk yıla teğin bay çigay tüzlinür = kırk yıla değin zengin, yoksul bir olur". (Ya ölümlle veya zamanın değişmesiyle zengin, yoksul kırk yıla değin dümdüz olur).

بَرْكْ berk : "بَرْكْ نَنْكْ" berk neng = muhkem nesne". Aslı "بَرْكْ bek"tir. ر harfi sonradan gelmiştir.

بَرْكْ börk : Kavuk, başlık. "بَاشِيْمُزْ بَرْكْ بَلْمَاسْ" tatsız Türk bolmas, başsız börk bol-

[+] جُلُقْ جُلُقْ بَدَر قَلْدِي cümlesindeki بَدَر kelimesi burada harekesizdir. Brockelmann, bunu "beder" şeklinde harekelemiş. Dv.I, 301,3 te بَدَر بَدَر بَدَر بَدَر بَدَر cümlesinde bu kelime gördüğümüz şekilde geçmektedir. Bana kalırsa yeni harflerle bunun "badar" olması gerektir. Çünkü "badar badar yügürdi" demek "patır patır geçti" demektir. B. A.

[++] Basma nüshada بَكِينْ şeklinde olan bu kelime, yazma nüshada بَكِينْ imlâsındadır. Doğrusu "بَكِينْ teğin" olacaktır. Brockelmann doğrusunu yazmıştır. B. A.

mas = Acemsiz Türk, bağısız bürk ol-
maz".

تُرْك [+] : Türk ülkesinde bir şehir adı.

تَرْك terk : " تَرْكُ كَلْ terk kel = tez-gel". Herhan-
gi bir işin çabuk görülmesi emrolun-
duğu zaman " تَرْكُ كَلْ terk kıl" denir,
"çabuk ol" demektir.

تُرْك Türk : Tanrı yarlığıyası Nuhun oğlunun adı-
dır. Bu, Tanrının, Nuh oğlu Türkün o-
ğullarına verdiği bir addır. Nitekim
Tanrının هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ
sözündeki insan kelimesi "Âdem" anla-
mına gelmiştir; burada yalnız bir tek
kişiyi bildirir. لَمَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ
تَقْوِيمٍ . ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ . إِلَّا الَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
âyetinde bulunan "insan" kelimesi,
çokluğu, yığını bildiren bir isimdir.
Çünkü, müfretten bir şey çıkarmak doğ-
ru olamaz, burada da öyledir. Türk sö-
zü, Nuhun oğlunun adı olduğunda bir
tek kişiyi bildirir, oğullarının adı

[+] Bu kelime gerek basma ve gerek yazma nüshalarda harekesiz olarak تَرْك şeklinde geçmekte olduğu görülmektedir. Bunun "تُرْك Türk" olması yerindedir sanırım; çünkü Türkistanda "Türkistan" adıyla bir şehir vardır. Taşkentle Harzem (Horzum) arasındadır.

Bunun "terek" olması ihtimali de vardır; Türkistan-
da "Terek davan", Yukarı Kafkasyada "Terek" adında bir
şehir vardır.

Bu ikinci şekil, ayrıma uymaz, çünkü bu ayrımın ke-
limelerinin ortası sâkin olmak gerektir. B. A.

olduğunda, "beşer" kelimesi gibi çokluk ve yığılını bildirir. Bu kelime, müfret ve cemi yerinde kullanılır, nitekim "Rum" kelimesi Tanrı yarlığı ayası İshak'ın oğlu İysu, İysu'nun oğlu Rum'un adıdır; oğulları da bu adla anılmıştır, Türk kelimesi de böyledir.

Biz "ad olarak Türk adını Ulu Tanrı vermiştir" dedik. Çünkü bize الشَّيْخُ الْإِمَامُ الرَّاهِدُ الْحُسَيْنِيُّ بْنُ خَلْفَةَ الْكَاشْغَرِيُّ Kaşgarlı Halef oğlu İmam, Şeyh Hüseyin, ona da ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا denilen kimse الشَّيْخُ أَبُو بَكْرِ الْمُضِيدُ الْبُرْجَرَانِيُّ demekle tanılan nün ahırzaman üzerine yazmış olduğu kitabında Ulu Yalavac'a (Peygamber)e tanıkla varan bir hadisi yazmış; hadiş şöyledir:

يَقُولُ اللَّهُ جَلَّ وَعَزَّ إِنَّ بِي جُنْدًا سَمَّيْتُهُمُ التُّرُكَ وَأَسَمَّيْتُهُمُ الْمَشْرِقَ فَإِذَا غَضِبْتُ عَلَى قَوْمٍ سَأَلْتُهُمْ عَلَيْهِمُ

Yüce Tanrı "Benim bir ordum vardır, ona "Türk" adı verdim, onları doğuda yerleştirdim. Bir ulusa kızarsam Türkleri, o ulus üzerine musallat kırım" diyor. İşte bu, Türkler için bütün insanlara karşı bir üstünlüktür. Çünkü, Tanrı onlara ad vermeyi kendi üzerine almıştır; onları yeryüzünün en yüksek yerinde, havası en temiz ülkelerinde yerleştirmiş ve onlara "Ken-

di Ordum" demıştır. Bununla beraber Türklerde güzellik, sevimlilik, tatlılık, edep, büyükleri ağırlemek, sözüne yerine getirmek, sâdelik, öğünmemek, yiğitlik, mertlik gibi öğülmeye değer, sayısız iyilikler görülmektedir. Nitelikim şu parçada gelmiştir:

بَدَنُ كَرَسَا أَرْزَاكَ يَدُنْ أَمَّا إِيَّاكَ أَيْدِي
مَنْكِرُكَ الْفَعْلُو مَنَّا زَوْكَسَلِيُو

Kağan korse anı Türk

Budun anğa anıñ aydağı

Munğer tegir ulugluk

Mundanaru keslinür

"Onu Türk boyları görse, bu adam için büyüklük ve ululuk yaraşır ve ululuk bunda kesilir" der [+].

تُرْكُ türk : Türk. Bu kelime hem müfret, hem cemi

[+] Bu parçanın gerek lâfzında ve gerek anlamında bir çapıraşıklık vardır. Beytin kitaptaki arapçasının tercemesi şöyledir: "Türk oymakları onu gördüğünde onun için, buna büyüklük ve ululuk yaraşır, büyüklük ve ululuk bunda biter" şeklindedir. Bu parça Türkün büyüklüğü hakkında getirilmiştir. Halbuki böyle bir manayı çıkarmak çok güçtür. Sayın bilgin Bay Zeki Velidi, Adsız mecmuasında sayı 17, sahife 133-137 de bu parçaya şöyle mana vermiştir: "Ne zaman onu Türk milleti görürse, ona, onun -Türk Milletinin- söz söyleyeni diyecektir: -Ululuk buna yaraşır, bunun hissesidir. Bundan sonra münkatı' olur".

Bay Zeki Velidinin verdiği bu anlam da karışıktır. Yukarıdaki söylemiş olduğum maksat dahi buradan anlaşılmaz. Bize kalırsa 3 cü misra yanlış olmalıdır. بَدَنُ أَمَّا إِيَّاكَ أَيْدِي misrasındaki أَمَّا sözü fazla olmalıdır. Hem anlam, hem vezin böyle olmasını gerekli kılar. Şu halde anlam "onu Türk olarak görse, millet ona -buna ululuk yaraşır, ululuk bunda biter-" der. Ancak böylelikle öğülen kişinin Türk olduğu ve ululuğun onda kemale vardığı anlaşılmaş olur. B. A.

olarak kullanılır. "Sen kimsin" anlamına olan "كَمِ سَنْ" kim sen" denir; buna "تُرْكَمَنْ" Türkmen" diye cevap verilir, "ben Türküm" demektir. "تُرْكُ سُؤْبِي" Türk süsi atlandı = Türk ordusu atlandı".

تُرْكُ türk : Vakit anlamına gelen bir kelimedir.

Bütün meyvaların olgunlaştığı zamanın ortasıdır. "تُرْكُ اَوْدِي" türk ödün ödi = üzümün olgunluk vakti", "تُرْكُ قِيَاشِ اَوْدِي" türk kuyaş ödi = gün ortası", "تُرْكُ يَغِيْتِ" türk yigit = gençlik çağının ortası".

سَرْكُ serk : Saksı ve saksı kırıkları.

سُرْكُ sürk : "أَيْتُكَ دَائِقُ سُرْكُ بُوْرْتُكَ" anıñ adnaki sürk buz tek = onun ayağı buz gibi soğuk". Bu kelime ancak burada kullanılır.

كُرْكُ kürk : Kürk.

كَرْكُ kark : Güzellik. Güzeli ve gösterişli olana "كَرْكُلُغُ" denir.

Ortasi harekesiz olanlar ayrı ayrı bitti.

+
+ +

ORTASI HAREKELİ OLANLAR

HER TÜRLÜ HAREKESİYLE

فَعْلُ AYRIMI

كَلْبُ kelep: Türk yaylalarında birer birer

davarı çabuk semirtir.

بَسُتْ basut: Arka, yardımcı, acıyıcı.

بَسُتْ basut: Yardım. "أَلْ مَنْكَ بَسُتْ بَرْدِي" ol mang'a basut bérdi = o, bana yardım etti, i-âne verdi". İkisi de birbirine yakındır.

بُلُتْ bulıt: Bulut. "أَقْرَبُ بُلُتْ" kara bulıt", "أَقْرَبُ بُلُتْ" ak bulıt" denir. "أَرْغَبُ بِلْ أَجَارْ، أَرْغَبُ بِلْ أَجَارْ" kara bulıtıg' yel açar, urunç bile el açar" savında gelmiştir "kara bulutu yel, rüşvet, el açar". (Kara bulutlar gök yüzünü kapattığı zaman onu rüzgâr dağıtır, hükümet kapıları da rüşvetle açılır). Bu sav, işin bitmesi için malını esirgememekle emrolunan kimse için kullanılır. Saçın gürlüğü dahi buluta benzetilerek "بُلُتْ نَكْ بِيحِي" bulıt tek saçı" denir ki "saçı bulut gibi çok" demektir. Şu parçada dahi gelmiştir :

أَعْدَى بُلُتْ كَكْرِيُو
يَغْمُرُ تَلِي سَكْرِيُو
قَلْوَانِي أَسْكِرِيُو
فَخَابَرِي بِلْ كَسُوْرِيُو

Agdı bulıt kökreyü

Yagmur toli sekriyü

Kalık anı ügriyü

Kança barır belgüsüz

"Bulut kökreyerek yükseldi, yağmur, dolu koşuşur, onu hava sürüyor, nereye gide-

ceği belli değil".

(Bulut, şimşek çakarak, yükseldi; yağmur ve dolu dökülüyor, hava onu toplayıp sürüyor, ne tarafa gideceği bilinmez).

تَبُوت

Tübüt: Türk illerinde bulunan kalabalıklı bir kavimdir; onların bulunduğu yerlerde misk geyiği bulunur. Bu geyiklerin göbekleri kesilip alınır; bu bir misk kutusudur; göbek miski budur. Tübütlüler تَابُوتِ adında birinin oğullarıdır. Bu, Yemenli bir kimsedir, orada birini öldürmüş, korkusundan kaçmış, bir gemiye binerek Çine gelmiş, "Tibet" ülkesi onun hoşuna gitmiş, orada yerleşmiş; çocuğu çocuğu çoğalmış, torunları Türk topraklarından bin beşyüz fersah yer almışlar, Çin ülkesi Tibetin doğu tarafındadır. Batı tarafında Kışmir, kuzayında Uygur illeri, güneyinde Hind Denizi bulunur. Bundan başka, dillerinde Arapça sözler de vardır. Anaya أُمُّ, babaya أَبٌ derler.

تَغِيْتُ

təgit: "تَغِيْتُ" təgin" kelimesinin cem'idir. Bu, aslında "köle" demektir; sonra Hakan oğullarına ungun (unvan) olmuştur. Bu, kurala uymayan bir cemidir.

"اگه تگیت" orta halli adamların büyüklerine, Hakan çocuklarının küçüklerine verilen addır. Bu iki kelime birleştirilerek kullanılır. "اگه" kelimesinin aslı, Zülkarneyn gününde barış olmadan evvel Türk kollarıyla bunun kolları arasında yapılmış olan çarpışmadır.

چوکوت گۆکۆت: "چوکوت گۆکۆت کیشی = kısa boylu, cüce kişi". Başkası da böyledir.

چیکت چigit: Pamuk çekirdeği. Arguca.

سپوت sipüt: Karabiber ve kimyon gibi yemeğe katılan bir ot. Kağgarca.

سوغت sogut: Ekşi süttten yapılmış peynir. Karlukça.

سوغت sogut: Firing, et ve baharatla doйдurulmuş bağırsak yemeği, bumar dolması.

سیغت sigat: Ağlayış.

سؤگت sögüt: Sögüt. Şu savda da gelmiştir: "سؤگت سؤلینگه, kadhang kasinga = sögüde tazelik, kayına katılık". (Sögüde tazelik, kayın ağacına katılık yaraşır). Bu sav, aslına çeken herşey için söylenir.

کاغت kaçut: Savaş ve kavgada yigitlerin birbirleriyle çarpışmaları. Başkası da böyledir.

قاروت karıt: Türkmençe "söğmek". Zannederim ki bu

söz Arapça غارت sözünden alınmıştır.

قوت kurut: Keş, yağı alınmış yoğurttan yapılan lor peyniri, çökelek.

قنات kanat: Kanat.

قنات konat: Birbirlerine yanaşan, toplanan insan kümesi. "أَلْ مِنْكَ قُنَاتِمُ أَلْ" ol mening konatım ol = o, bana yanaşan, bana sokulan kigidir".

كپت kepit: İçki içilen yer, meyhane.

كقعت Küçet: Harzemde oturan bir Türk boyu.

كقؤت kşqüt: At.

كدت kedhüt: Geyisi, giyecek. Çokça düğünlerde kullanılan elbise; gerek gelinin ve gerek güveyinin hısımlarına armağan olarak giydirdikleri elbise. "كدت بڑی" kedhüt bərdi =-ona ağırlık olarak-elbise verdi".

كیرت kirit: Anahtar. Bu kelime Arapçaya yakındır; çünkü Arapçası إقید dir. اتıldıktan sonra ا, ك, ق, ر, ل, د, ت, د, ye çevrilmiştir.

كلؤت külüt: Halk arasında gülünç olan nesne.

ككاچ kakaç: Su kabı, saksıdan yapılan çömlek. "أشخ" aşış kakaç = tencere, tas". Bu iki kelime birlikte söylenir.

كکج Bekeç: Tekinlerin sanı; nitelikle "كکج ارسلاز ککجین" Bekeç Arslan Tegin" denir. Bu kelime yumşak kefle söylendiğinde küçülme

bildirir "Beyceğiz" demek olur. Bu da acınmak ve sevmek bildirir; çünkü " **بَك** Beg" yumşak kâf ileidir.

توك Boluç: Erkek adlarından.

توك ار tokuğ: Çörek. Bu kelime " **توك ار** tok er" sözünden alınmıştır, "tok adam" demektir; çörek insanı doyurduğu için böyle denilmiştir.

توك tiküç: Ekmekçilerin ekmek üzerine nakış yapmak için kullandıkları nesne, kuş yeleği.

توك çanaç: Kendini düzdüren; korkak; iş göremiyen, gevşek.

توك sanaç: Dağarcık. Kırmızı dağarcığa [+]" **توك** "kesürğü" denir.

توك kakaç: Kir, pas, bulaşık. Buradan alınarak " **توك** ton kakaç boldı" denir ki "elbise kirlendi" demektir.

توك Kuluç: Erkek adlarından.

توك kulaç: Bunun aslı " **توك** kol aç"tır. Nitekim " **توك** bir kulaç berçin"

[+] Burada bir yanlışlık olsa gerektir; çünkü hem "sanaç", hem de "kesürğü" ayrı ayrı dağarcık ve tulum anlamına gelir. Burada **توك** şeklinde çıkan bu kelime " **توك** kesürğü" olacaktır. Bk. Dv. I, 406, 5; III, 36, 14. "Sanaç" ile "kesürğü" kelimeleri burada ard arda, çift olarak kullanılmıştır. Arapça metinde bulunan **توك** sözü, Türkçesinde yoktur. Bu kelime gerek yazma ve gerek basma nüshalarda **توك** şeklinde yazıldığı halde basma nüsha I,406,5 te " **توك** kesürğü" şeklinde harekelenmiş, yazma nüsha 245,18 de dahi bu şekilde kaydolunmuştur. III, 36, 14 te dahi geçen bu kelime "kesürğü" imlâsındadır. İki defa bu şekilde yazıldığı için doğrusu bu olsa gerektir. B. A.

denir ki "bir kulaç ipekli kumaş" demektir.

كılıç: كılıç. Şu savda da gelmiştir: "كشك كقفا سقماش" koş kılıç kına sığmas = gifte kılıç kına sığmaz". Bu sav, bir iş için çarpışan, karşılaşan, yahut bir kızı isteyen iki adam için söylenir; bununla Hakanlı Beylere ad verilerek "Kılıç Han" denir ki "kurduğu, düşündüğü işlerde kılıç gibi kesip atan bir Hakan" demektir. Şu parçada dahi gelmiştir :

آرن الی اقسیتلر قنکر کوزن بقیشیتلر
قمع تلن بقیشیتلر ققفا کج سغدی

Eren alpa okıştılar

Kingir közin bakiştılar

Kamuğ tolmun tokıştılar

Kılıç kına küçün sığdı

"Yigitler çağrıştılar, kızgın gözle bakiştılar, bütün silâhlarla çarpıştılar, kılıç kına güç sığdı".

(Bir harbi anlatarak diyor ki: Yigitler birbirini davet ettiler. Öfkeli gözlerle bakiştılar, bütün silâhlarıyla savaş yaptılar; -Üzerinde bir çok kanın kuruması yüzünden-kılıç kına sığmaz oldu).

کامیچ: کامیچ. Kepçe.

كَيْح kötiç: Genç çocuğa söğüldüğü zaman söylenir. "Kıç gibi kokmuş" demektir, kıça nispet olunur.

كُزَج közeç: Bardak, testi. Bu kelime Arapçaya uygun düşmüştür, ancak ك harfi ج e gevrilmiştir.

كُدَج ködheç: Yukarıdaki gibi testi, bardak demektir. Arguca. Bunun içindir ki Arapçada ك harfi ز ye gevrilerek كُدَج kelimesi كُدَج şeklinde yazılır, "yazı yazdı" anlamınadır. Araplar, acı suya ماء زقاق ودقاق derler.

كُومَج kömaç: Küle gömülerek pişirilen çörek.

كُومُج kömüç: Define, gömü. "أل كُومُج بُلدِي" ol kömüç buldı = o, gömü, define buldu".

مَشِج meşiç: "مَشِج اُزْم" meşiç üzüm = kara üzüm".

بُدَر butar: "Berdî" denilen hasırın dokumasında arış olarak kullanılan pamuk ipler.

بَدَر بَدَر badar badar: "بَدَر بَدَر بَدَر بَدَر" badar badar yürgüdi = patır patır, ayağının sesi işitilerek geçti".

بَسَر basar: Dağ sarmısağı.

بَغِير bagır: Karaciğer. Kimseye boyun eğmiyen adam için "بَدْلُ بَغِير لَع" bedük bagırlıç" denir ki "ciğeri büyük" demektir. Yayın orta yerine de بَغِيرِي adı verilir.

بَقِير bakır: Bakır. Şu savde dehi gelmiştir : "بَار" بار

بار بَقِير يَوْقُ التَّوْنُ bar bakır, yok altın =

var olan bakır, yok olan altın". (Eldede bulunan şey bakır gibi değersiz sayılır; elde bulunmayan şey, altın gibi kıymetlidir). Bu sav, bir kimse- nin, hisimlerinin yanında değeri bilinmediği, ancak yokluğunda arandığı zaman söylenir.

بَكِيرٌ bakır: Çinde geçen bir para. Alışverişleri bununladır.

بَكِيرِسُوكُم Bakırsokum : Merih yıldızının adı. Kızılılıkta bakıra benzetilir.

بُغُورٌ böğür: Böğür.

بُكُورٌ bükür: "بَكِي Köçe" şehri ile Uygur ülkesi arasında bulunan dağın başında bir kaledir; burası sınırdır.

تَبَرٌ tapar: Kıpçak Hanlarından "إِنَالُ أَوْزُ" İnal Öz"ün iki oğlu ? [+].

تَاتِرٌ tatır: "تَاتِرِيْرٌ tatır yer = suyu, ağacı olmayan kıraç yer".

تَاتِرٌ titir: Dişi deve.

تَاتِرٌ takır takır: "أَتَا أَتَاتِيْرٌ at adhaki takır takır etti = atın ayağı takır takır ses çıkardı".

تَاتِرٌ tikir tikir: "تَاتِرٌ tikir tikir etti" denir. Bu da yukarıdaki anlamdadır.

تَامُرٌ temür: "كُوكُ تَمُرٌ كَرْمٌ kök temür kermi tur-

[+] Burada Arapça ibarede ufak bir yanlışlık olsa gerektir. Yukarıdaki tercememiz bulduğumuz ibarenin tercemesidir. Doğrusu "Kıpçak Hanlarından"İnal Öz"ün iki oğlundan birisi" şeklinde olmalıdır. E. A.

mas" savında dahi gelmiştir, "gök demir boş durmaz" (dokunduğu şeyi yaralar) demektir. Bu savın başka bir anlamı daha vardır; Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve daha başka boyların halkı andıktıklarında, yahut sözleştiklerinde, demiri ululamak için, kılıcı çıkararak yanlamasına öne korlar " ^{بُو} كوك كرسون قول چشون bu kök kirsün kızıl çaksun" derler, "sözünde durmazsan kılıç kanına bulanşın; demir, senden öcünü alsın" demektir. Çünkü onlar demiri büyük sayarlar.

^{تَمَر} tamur: Damar. Oğuzlar م i üstün söyleyerek " ^{تَمَر} tamar" derler; onlar her zaman yeğnilige uyarlar; çünkü üstün, hareketlerin en yeğnisidir, hep ona doğru giderler.

^{تَوَار} tawar: Canlı, cansız mal. Oğuzlarla Oğuzlara uyanlar و ile " ^{تَوَار} tavar" derler.

Şu parçada dahi gelmiştir :

^{تَمَر كَمِينِكَ اَكْلَسَا بَلْكَ اَنَكِر كَر كَوْر}
^{تَمَر سِيرِن قَلْب بَلَا دَنِيْرِن اَنَكِيْر}

Tawar kiminğ ökilse Beglik anğar kergeyür
Tawarsızın kalıp Beg erensizin emgeyür

"Kimin malı çoğalırsa, Beylik ona yaraşır; Bey malsız kalınca, adamsızlıktan sıkıntı çeker".

(Mali çoğalan kimse, başkalarından daha çok Beyliğe yaraşır; Bey, eli boş kalırsa adam toplamakta güçlük çeker; çünkü onlar Beyin malına tamahlanarak, çevresinde toplanırlar).

جبر گبۇر: Keçi kılı. Buradan alınarak "جبر جبر" گبۇر گبۇر" denir ki "abur cubur" demektir, malın kötüsü ve değersiz.

جتر گتۇر: "جتر گتۇر" گتۇر کیشی = huyu kötü kimse".

جفر گاگیر: Şıra.

جفر گاگیر: Çakır, şarap. Bu kelime birbirine zıt iki anlama gelen kelimelerdendir.

جفر گاگیر [+]: Dar yol, küçük yol.

جفر گاکیر: Çakır, gök gözlü, çakır gözlü. Şu savda dahi gelmiştir: "ان جفری اتقا تگیر، ات گاکیرى اتقا تگاس" it çakırı atka tegir, at çakırı itka tegmes = çakır gözlü köpek ata değer, atın çakırı bir ite değmez; çünkü çakır gözlü at iyi görmez"; ondan kaçınmakla emrolunuyor.

جگير گيگیر: Ekmeğin içerisinde taş kırıntıları olduğu zaman dişin ezemiyerek çıkardığı ses.

گغر سۇگۇر: Keler'e benzer bir çeşit ada tavşanı; derisinden yağmurluk yapılıır ?.

[+] Bu kelime gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "جفر گاگیر" şeklinde çıkmış ise de "çığır" olması daha doğru olsa gerektir. Bu kelime bugün bile kullanılır. Brockelmann dahi "çığır" yazmıştır. B. A.

سِغِيرُ sığır: Hanların halk ile beraber yaptıkları bir geşit av. Öyle ki, Hanın adamları ormanlara ve kırlara dağılırlar, yaban hayvanlarını önlerine katarak Hanın olduğu yere doğru sürerler; o, yorulmaksızın bulunduğu yerden ömüne çikan hayvanları vurur. Sürgün avı.

سِغِيرُ sığır: Sığır. "سُوقُ سِغِيرٍ" suw sığırı = manda, dombay".

قَاتِرٌ katır: Katır.

قَدِرٌ kadir: "قَدِرٌ نَائِفٌ" kadir neng = güç olan nesne". Sarp yere "قَدِرٌ يَبِرٌ" kadir yer" denir; bu, dağlarda karın ve kışın çok olmasından ileri gelir.

قَدِرٌ قِشٌ kadir kış: Zemheri, karakış.

قَدِرٌ kadir: Hakanların sert ve çetin olanına denir. Bundan dolayı Hakanlı ulusunun Hanlarına "قَدِرْخَانٌ" Kadir Han" derler. Bu kelime Arapçaya uygun düşmüştür; çünkü sert olmak, güçten ve kudretten ileri gelir, sert olan kişi istediğini yapabilecek kudrettedir.

قِسِيرٌ kısır: Kısır, doğurmayan kadın veya hayvan; bundan alınarak "قِسِيرٌ قِسْرَاقٌ" kısır kısarak" denir ki "doğurmayan kısarak" demektir.

كَلَرٌ keler: Keler.

بَغَازٌ bogaz: Boğaz.

- تَبِيزٌ tebiz: Çorak yer. Bundan alınarak hasetçi kişiye "تَبِيزُ كَيْشِي tebiz kişi" denir.
- تَبِيزٌ topuz: "تَبِيزُ يَأْكُ topuz yük = üzerinde durulmayan, üstüne binilemeyen hayvan yükü".
- تَبِيزٌ titiz: "تَبِيزُ نَائِكٌ titiz neng = tadı helile gibi kekremli olan her şey".
- تَبِيزٌ tüküz: "تَبِيزُ تَبِيزَاتٌ tüküz at = alnında bir parça beyaz bulunan at".
- سَغِيرٌ sagız: Sakız. "سَغِيرٌ تَبِيزَاتٌ sagız toprak = yapışkan toprak".
- سَقِيرٌ sakız [+]: Elbiseye bulaşan meyva suyu veya hurma pekmezi gibi nesnelere.
- سَكِيرٌ sekiz: Sekiz. Bu kelime "سَكِيرٌ sekkiz" in yeg-niltiştir.
- سَمِيرٌ semiz: Semiz, semirmiş her hayvan. Bu kelime Arapçaya uygundur; ancak, Türkler ن harfini ز ye çevirmişlerdir. Bu onların dilinde olan şeydir, "sen" ve "siz" gibi. (ن , ن dan çevrilmiştir).
- كَبِيرٌ kubuz: Kubuz, uda benzer bir çalgı.
- كُتُوزٌ kutuz: Yaban sığırları.
- كُتُوزَاتٌ kutuz it: Kudurmuş köpek.
- قَدْرٌ kadhız: Ağaç kabuğu.
- قُدْرٌ kudhuz: Dul kadın.
- قِيمِزٌ kımız: Kırmızı. Kısrak südü tulumda bekletile-

[+] Bu kelime yazma nüshada "سَقِيرٌ sakır" şeklindedir. Basma nüshada ve Brockelmann'ın kitabında "sakız" şeklinde geçmektedir; doğrusu ikinci şekli olsa gerektir. B. A.